

Türkiye’de Bir Arada Yaşarız Araştırması

Kutuplaşan Toplumda
Bir Arada Yaşama Kapasitesi
Özet

Ferhat Kentel

Özet

Amaç

Araştırma, toplumda önyargı ve gerilim üreten, bir arada yaşamayı zorlaştıran atmosferin sebeplerini anlamak ama aynı zamanda söz konusu atmosferi aşmak ve “bir arada yaşamak” için toplumun sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarmak üzere hazırlandı ve gerçekleştirildi.

I. Yöntem

Bir Arada Yaşarız araştırması nicel ve nitel veri toplama teknikleri kullanılarak iki koldan yürütüldü. Araştırmanın nicel verileri KONDA Araştırma ve Danışmanlık tarafından 8-11 Temmuz 2021 tarihlerinde, 12 bölgede, 67 ilin merkez dahil 286 ilçesinde 2132 kişiyle görüşmeler yapılarak, nitel verileri ise 16 Haziran – 31 Temmuz 2021 tarihleri arasında SAM Araştırma Danışmanlık tarafından İstanbul’da 62 derinlemesine görüşme, İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Kayseri, Erzurum ve Diyarbakır’da toplam 12 odak grup toplantısı yapılarak toplandı.

II. Toplum farklılıklarının farkında: “Hepimiz insanız”

Biyolojik, fiziksel farklılıkların altı çok çizilmiyor. İnsanların “eşit” olduğuna yaslanan söylemler farkların önemsiz olduğunu gösteriyor.

Ekonomik, sınıfsal farklılıklar

Toplumdaki ekonomik hiyerarşiye işaret eden, daha çok “sınıfsal” olarak nitelendirebilecek farklılıkların altı daha çok çiziliyor.

Yaşam için yol haritaları: Kültürel farklılıklar

Bazı katılımcılarda, farklılık kelimesi bir tür korku uyandırır da dini inançlar, inançların ritüelleri, etnik köken, anadil, ırk, giyim tarzı, yaşam tarzı grupları çok farklı ve bunların hepsi saygı bekliyor.

Yaşam tarzları

Kültürel (dinsel, etnik, geleneksel vb.) farklar kamusal alanda, siyaset ve medya dillerinde kutuplaşmaların “hazırda duran” tarafları olarak dile geliyorlar.

Ancak yaşam tarzları, bütün bu değişkenlerin ve sosyo-ekonomik koşulların birbirleriyle etkileşim halinde ortaya çıkardığı yaşam alanları, nefes alma alanları olarak, daha az tanımlı ama çok daha canlı farklılıklar olarak dile getirildi.

Bu karşılıklı etkileşim dolayısıyla, birbirlerinden farklı olduğu düşünülen dinsel ya da etnik gruplar arasında yaşam tarzı ortaklıkları ve iç içe geçişler söz konusu.

Mikro – Makro sosyalizasyon

İnsanı diğer insanlarla bir araya getiren ya da belli gruplara karşı kapatan sosyalizasyon süreci, aileden başlayıp, okul, mahalle, kültürel havza, iş ve ulusal ölçekte yurttaşlık düzeyine kadar uzanıyor. Buna karşılık, en makro düzeyden gelen sosyalleşmeye dair değer ve pratikler tekrar mikro düzeyi inşa ediyor. Bu ilişkiler ise değişime açık.

Siyasal farklar – düşünce farkları

Türkiye’de otoriter bir gelenek hâkim; devlet her zaman için güçlü bir aktör olarak rol oynamaya çalışıyor. Bu nedenle, devlet ve toplum arasındaki gerilimli ilişkilerden kaynaklı olarak, farklı kültürel gruplar cemaatleşiyorlar ve siyaset alanında ciddi farklılaşmalar ve kutuplaşmalar ortaya çıkıyor.

“Siyasetteki farklılıklar normaldir; bu farklılıklar toplumsal gelişme için verimli ve zengin tartışmalara katkı sağlar, iyi yönde gelişmemize hizmet eder”

%78

Kesişim ve tekillik olarak insan

Katılımcılar hem “farklı” olarak tasnif ediyorlar hem de ediliyorlar. Bu tasnifler sabit değil; bu yüzden hareket eden zengin bir çoğulluk içindeler. Bu halleriyle her birey farklı özellikleri bir arada barındıran, kendine özgü bir “kesişim” alanı... Bu nedenle her insan “tekil”dir.

Modernlik / modernleşme insanları harmanlıyor. Erken cumhuriyet zamanlarına kıyasla, farklılıklar törpüleniyor. Yaşam tarzlarının çoğaldığı bir ortamda, içe kapanmanın yanı sıra, “bir arada yaşamanın” farklı veçheleri tecrübe ediliyor.

III. Bireyselden toplumsala kimlikler

Geçmişten gelen korkular ve savunma dürtüleri var. Bu, başkalarına karşı güvensizlik üretiyor. Kimikleşme var ama kimlikçi dile rağmen, gündelik hayat çok daha karmaşık ve farklı gerçeklikler söz konusu.

Kimlik ve aidiyet

Kamusal alanın kurguları ve gerekleri ile çok daha iç içe olan erkeklere kıyasla, kadınlar kendilerini verili kimliklerle tanımlamakta daha çok zorlanıyorlar. Kadınlar (ve gençler) orta yaş üzeri erkeklere kıyasla kendilerini ve başkalarını “daha az kategorize” ederek ifade ediyorlar.

Kimlikler iki tür ifade ediliyor.

-“Acıyan yaranın kimikleşmesi” ya da “ayırışma” değil, “tanınma” isteği;

-Verili formüllere sıkıştırılamayan kimliklerin iç içeliklere vurgusu.

Kimlik tanımı bir mücadele alanı. Farklılığın kendisi kimlikleşiyor. Kimlik sınırlarda inşa oluyor. Bu yüzden kimlik aynı zamanda bir biçim meselesi.

Ulusal kimlik - Vatandaşlık

Ulusal-milliyetçi kimlik, kamusal alanda / kurumsal olarak en çok üretilen, aynı zamanda en geniş meşruiyet zeminine sahip olan kimlik.

Ancak bu ve diğer kimliklerin de hiçbiri izole değiller. Ulusal kimlik, dini ya da etnik referansların yanına başka unsurlar (eğitim, yaşam tarzı, memleket, vb.) eklenabiliyor ve bunların önceliği değişebiliyor.

Etnik kimlik

Bir olumluluk olarak etnik kimliğe vurgu daha çok kamusal alana taşınmış olanlarda yapılıyor. Toplum içinde doğuştan gelen bir özelliği, varlığın “tanınma” talebini içeriyor.

Dini kimlik

Dini kimlik, memleket, milliyet ve vatandaşlığın meşruluğu ile de bütünleşmiş, hemen dile gelen, kolayca başvurulmuş bir formül niteliği taşıyor.

(Etnik referansla kurulan kimlikte olduğu gibi) Dinsel referansla kurulan kimlik etrafında oluşan sembolik kutuplaşma “dini” ya da seküler-laik kesim tarafından -iki yönlü olarak- kuruluyor. “içki içmek-içmemek”, “başörtüsü takmak-takmamak” sembollerinde / biçimlerinde kutuplaşma yeniden üretiliyor. Kimlikler içerikten ziyade biçimiyle tanımlanıp, bunun tanınmasını istiyorlar.

Ancak kutuplaşma görüntülerinin altında kimlikler arası köprüler mevcut.

Kültürel anlam dünyaları

Kültürü etnik ya da dinsel işaretlerin dışında da çok zengin bir birikimden beslenen ve sürekli yenilenen anlam ağları olarak tanımlayabiliriz.

Anlam ağları ailenin kökenlerine işaret eden “memleket” (etnik ve dinsel kimlikleri aşan “yerel milliyetçilik”) değerler, eğitim, “iyi olmak”, bir aradalığa yönelik tarihsel referans arayışları ile örülüyor. Bunlar geniş bir ilişkisellik içine yerleştiriliyor. Bu ilişkiler başarıya ve evrensel (insani) değerlere uzanırken, geleneksel kimliklerin sınırlayıcılığından kurtulmaya çalışma çabası da gözlemleniyor.

Cinsiyet kimliği

Etnik ve dinsel kimliklerde olduğu gibi, cinsiyet (ya da toplumsal cinsiyet) kimliği de toplum içindeki ilişkilerden, yaşanan ayrımcılıklardan, bu ayrımcılık karşısında gösterilen performanslarla doğrudan ilişkili.

Kimlik olarak cinsiyete vurgu yapan kadınlar geleneksel, kültürel kimliklerin üzerine çıkıyor.

Birçok kadın “dezavantajlı” özelliğini (kadın olmak) öne çıkarıyor ve etnik olarak (örneğin) çoğunluğa dahil olmasına rağmen bu hususu önemsizleştiriyor.

Sınıf kimliği

Kültürel kimlik referanslarıyla sık sık iç içe geçse de sınıfsal kimlik özellikle toplumsal hiyerarşide düşük konumda olan katılımcılar tarafından dile getirildi. Genel toplumsal refahtan alınan düşük pay (sınıfsal yara) sınıfsal kimliği besliyor.

Karmaşık gerçeklik: “Ben hepsiyim”

Kimlikler iç içe, akışkan ve hareket halinde...

Kimlik bağlamsal ve ilişkisel...

İnsanlar farklı kültür, sınıf, meslek, eğitim, coğrafya gibi dairelerle ilişkilendirirken, ortaya çoğul kesişimler çıkıyor.

Ancak hâkim olan söylem “ait olmak” söylemi...

İnsanlar tam olarak çoğullar ama zamana ve topluma hâkim olan söylemin gücü söz konusu çoğulluk üzerinde her zaman bir baskı oluşturuyor. Ya da çoğulluk hâkim söylem üzerinde bir tehdit oluşturuyor.

Bu gerilim ilişkisi içinde çoğulluk hali sıkışıyor: ya daralıp içine kapanıyor ya da biri “maske”, diğeri “gerçek” olmak üzere ikiye bölünüyor.

Ancak tek kimlik vurgusuyla konuşanların bile arka planlarında çoğul kimlikler görülüyor. “Kutuplaşma”ya kıyasla, insanların birbirlerine değmesi ve iç içe geçmesi itibarıyla bir arada yaşama potansiyeli çok daha güçlü.

IV. Kimliklerin oluşumunda ilk sosyalizasyon kurumları

Aynılık ve özgürlük kaynağı olarak aile

“Ailemizde herkes siyasi düşünceleri, zevkleri, inançları bakımından birbirine benzer”

%59

“Ailemizde hem aile içinde hem de aile dışında olanlara saygı gösterilir”

%89

Aile hakkındaki görüşler adeta toplum hakkındaki değerlendirme ve arzuları anlatıyor: “Ailede herkes birbirine benzemez, aile bile benzetemez ama ailede farklılıklara saygı göstermek zorundayız.”

Okul ve bireye saygı

“Okul hayatımda ilgi alanlarıma, zevklerime, düşüncelerime ve kararlarıma saygı duyuldu”

Duyulmadı

Okul bireylerin kişiliğinin gelişmesine çok saygı gösteren bir kurum gibi görünmüyor. Okul saygı göstermiyor ama aynı zamanda başkalarının farklılığına saygı göstermeyen bir “üst dilin” de oluşmasına etkiye bulunuyor. Toplumda farklı olan saygıyı ve çoğulluğu öğrenenler de bunu okula rağmen ya da istisnai okul atmosferleri vasıtasıyla geliştiriyorlar.

V. Korku ve güvensizlik

“Her şeye rağmen insanlık giderek daha iyiye gidiyor”

Yanlış

Korku ve güvensizlik yaratan sorunlar:

İkili düşünce yapıları dışında kalan, kafa karıştıran “ara yerler” (en çok “farklı” görünen “cinsel kimlik / yönelim” sahipleri);

Bütünlük / düzen duygusuna karşı “tehdit / tehlike” unsuru oluşturan kimlikler (PKK-terör);

“Her şey apaçıkken bağnazca desteklenen haksızlıklar”, mesela derin bir güvensizlik yaratan kadın cinayetleri hakkında muhafazakârca alınan tavırlar...

Ortalamadaki korku:

“Türk”, “yerli”, “milli”, “milliyetçi”, “erkek” (ya da “kadın”), “makbul” ortalama-yı temsil ediyorlar. Bu “ortak noktalara” sahip insanların teorik olarak bir arada yaşamayla ilgili sıkıntı yaşamaları beklenmez. Ancak geçmişten gelen duygusal sermaye, güvensizlik vb. nedenlerle bu insanlar bile birbirlerinden kopabiliyorlar.

“İnsanların büyük kısmının iyi ve güvenilir olduğunu düşünürüm”

Yanlış

Her şeye (hayat pahalılığı, işsizlik, siyasi gerilimler, gündelik hayata yansıyan şiddet olayları vs.) rağmen yüzde 23’lük bir kesim, insanlara güveniyor ve güvenmek istiyor. Güvensizlik yaratan olayların ya da söylemlerin biraz bile kırılması ve “güven veren” seslerin daha fazla çıkması halinde, önerme hakkında kararsız olanların “başkalarına güvenenler” kategorisine geçebileceğini düşünebiliriz.

Kent aşırı büyüyüp, fiziksel imkânlarıyla kentte yaşayanları entegre edecek bir ortak kimlik geliştiremediği zaman, o kentte göçlerle birlikte çoğalan kültürel çeşitlilik ortaya karmaşa olarak çıkıyor. Kente geliş zamanları nispeten daha eski olanlar sonradan gelenlere karşı kendilerini daha güvensiz hissediyorlar.

İdeolojik, dinsel, siyasal olarak zayıf ya da inandığı paketi savunmak için yeteri kadar argümanı olmayan bireylerde “farklılık” korku yaratıyor.

Bu insanlar “aynılığı” “seçiyor. Ancak bu “özgür” bir seçim değil; ayrı düşmekten, dışlanmaktan duyulan korkularla oluşan ama farklı olanlara kapanmayı getiren bir tutum.

“Güven”, insanların en çok ihtiyaç duyduğu bir duygu... Güven sağlamak için insanlar “bir” cemaate kapanıyorlar ya da güven duyulabilecek çevreler yaratıyorlar. Dışarıda başka bir “doğru” olabileceğini kabul edemiyorlar

Güvenin tesis edildiği ortamlarda, tanışmanın gerçekleştiği ve her türlü kimliği kaybetme korkularının aşıldığı alanlarda önyargılar büyük ölçüde yıkılabiliyor ve bir arada yaşama potansiyeli yükseliyor.

Göç - Göçmenler

Özellikle Suriyelilere karşı ciddi bir antipati olmasına rağmen...

“Hepimiz göçmeniz, hiçbirimiz başkalarından daha yerli ya da yabancı değiliz”

%74

Güven için “güçlü lider”

Toplumun yüzde 85’i “her zaman güçlü bir lidere ihtiyacı olduğunu” söylüyor.

Ancak insanların kafasındaki lider “otoriter” ve ideolojik olmayan, pratik sorunları (ekonomi, insan hakları vb.) çözecek bir lider...

Hem Türkler hem Kürtler, aynı kültürel kodlardan beslenerek, benzer bir ihtiyacı dile getiriyorlar ama “aynı” liderden bahsetmiyorlar.

VI. Ayrımcılık

“Devletin tüm bireylere / gruplara / kimliklere eşit mesafede durması gerekir”

%94

Herkesin çok katıldığı bu “olumlu” önermeye Alevilerin talebi ortalamanın çok üzerinde...

“Hayatınızın herhangi bir döneminde ulusal, etnik, dini veya cinsiyet kimliğiniz sebebiyle ayrımcılığa veya baskıya uğradığınızı hissettiniz mi?”

%60 Hayır

Ayrımcılığa uğrayanlar bunun sokakta, okulda, işyerinde, kamu kurumlarında ve ev içinde olduğunu söyledi.

Daha güçsüz, dezavantajlı kesimler, etnik ve mezhepsel gruplar hayatın her alanında, fakat özellikle “bütün vatandaşlara eşit davranması” beklenen devlet nezdinde ayrımcılığa uğruyor.

Türklerin yüzde 68’i, Kürtlerin yüzde 34’ü, Sünnilerin yüzde 62’si, Alevilerin ise yüzde 45’i ayrımcılığa “uğramamış” görünüyor.

“Şanslı” ve “şanssız” kesimler

Ayrımcılık sınıflar, eğitim düzeyleri, etnik kökenler, toplumsal cinsiyet vb. arasındaki etkileşimle oluşmuş toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarında daha çok ortaya çıkıyor.

Devlet katında imtiyazlar: “Ankara’da tanıdığım var”

Ayrımcılığın başlangıç noktasını “herkese eşit davranması” beklenen ve istenen devlet oluşturuyor ve toplumun diğer kesimlerinde yeniden üretilmesinde temel bir rol oynuyor.

“Toplumda ekonomik olarak güçlü ama küçük bir grup daha çok kazanacak diye çoğunluk zarar görüyor”

%89

“Birileri çok fazla kazanırken, yoksulların da kazanmak için her yolu denemeleri mubahtır”

%52 Yanlış

Toplumdaki “küçük bir grup yüzünden” ortaya çıkan sosyal adaletsizliğe rağmen, sağduyu korunuyor. Bu “haksız” durumu telafi etmek için her şeyin mubah olduğunu düşünenlerin oranı -yüzde 33- da görece olarak düşük. Bu oran gene de ciddi bir potansiyel içeriyor.

Günah keçileri ve ırkçılık

Sosyal adalet sorununun, eşitsizliğin yaşandığı çevrelerde, en zayıf toplumsal kesimler öfke ve hüsrانlarını boşaltacakları, kolay hedef olarak “günah keçilerini” (Suriyeliler, Romanlar ve Kürtler) buluyorlar.

Cinsiyete dair önyargılar ve ayrımcılık

Genel olarak kadınlara karşı uygulanan şiddeti hemen hemen herkes eleştiriyor. Ama kafalar da karışık; şiddeti üreten kadın-erkek rolleri de toplumda yeniden üretilmeye devam ediyor.

LGBTİ bireylerin “görünür” olması sorun; (Kürtlerin olduğu gibi) LGBTİ bireylerin (bu (“eşitsizlik”, “ayrımcılık”) sorunlarını dillendirmesini ortalama kimlikler bir saldırı olarak değerlendiriyorlar. Ancak “görünürlük” karşısında olumsuz tavır alanların ayrımcılığına karşı tavır alanlar da var.

Ulusal anlatının biçimlendirdiği kimlikler

Genel olarak herkes ulusal anlatıya eklemlenme, bu genel potanın içinde “meşru” ve “hak sahibi” olma çabasında. Böyle olunca, merkezi söyleme uzakta olanlar ya da yeteri kadar asimile olmamış olanlar üzerinde negatif dil daha güçlü bir şekilde işliyor.

Empati ve anlama çabası

Çok sayıda katılımcı kendi kimliklerinin dışında kalanların yaşadığı ayrımcılıkların farkındalar.

Ayrımcılık olmadığını söyleyenler, ayrımcılığı ya da ırkçılığı sanki başkalarının fiziksel olarak var olamadığı ya da o gruptan herhangi birinin bile toplumda hiçbir statüye erişemediği bir yokluk durumu olarak düşünüyorlar. Buna göre, “eğer başkaları toplumda varsa, öldürülmüyorsa ayrımcılık yoktur”. Örneğin “Kürt Özal cumhurbaşkanı olduysa” ayrımcılık yoktur.

Son yıllarda toplumun (neredeyse) bütün gruplarının birbirleri için benzer damgalar kullanmaya başlamaları bir araya gelmez denen grupları ortak bir dilde buluşturmaya başlıyor. Çoğulluk hali yeni bir tecrübe üretiyor.

VII. Çaresiz kimlikleşmenin imkânsızlığı ve kutuplaşma

Farklı seslere kapalılık

“Toplumumuzda ve dünyada insanlar kendi kültürel gruplarının içine kapanıyorlar, birbirlerinden kopuyorlar”

%77

“Biz bize yeteriz, diğer ülkeler ve toplumlarla ilişkimizi kesmeliyiz”

%75 Yanlış

Toplumdaki kapanmalara dair gözlem olumsuz... Dolayısıyla “biz bize yetmeyiz”.

“Hem aynısınız hem farklıyız”

İçine kapanan kimlikler bir arada yaşamayı ne kadar zorlaştırıyorsa, kimliklerin dışındaki ya da altındaki var oluş halleri de o kadar kolaylaştırıyor.

İnsanların kutuplaşma ve bir arada yaşama eğilimlerini anlamak için, onları bellibir kimlik kategorisine sokmak yerine, onların farklı bağlamlarda görünür olan özelliklerine ya da hâkim aidiyet bağlarının dışındaki özelliklerine bakmak gerekiyor.

Bu “çelişki” değil; karmaşıklığın, yani “normalliğin” farklı tezahürleri. İnsanların aynı beden içinde hem “aynılığa” hem de “farklılığa” vurgu yapması, tanınma isteği eşliğinde bir arada yaşama isteğine tekabül ediyor.

Aldıkları siyasal tavır bakımından en genelde, “sağcı” ve “solcu” olarak nitelendirilebilecek iki küme var. Ancak bunlar klasik anlamada “sağ” ve “sol” değil; sabit de değil.

“Solun” içine sağ bir konumlanma ya da “sağın” içine sol bir konumlanma da giriyor.

Sol ve sağ kavramları yerine, bir yanda “değişim” ve “hareketi”; diğer yanda “düzen” ve “muhafazayı” içeren kavramları koymak gerekiyor.

“Hiç bu kadar aşırı uç olmadık diye düşünüyorum”

“Toplumumuzda var olan sorunlara sebep olan gruplara karşı tahammülüm yok”

%66

Türkler Kürtlere kıyasla, dindarlar daha az inançlılara kıyasla daha az tahammüllüler. Sosyal medya kullananlar kullanmayanlara kıyasla daha az tahammüllüler.

“Başkaları da bizi suçluyor ve onların da bize tahammülü yok”

%72

Kutuplaşmanın sebepleri arasında “geçmişin yükü” önemli bir yer tutuyor. Bugün geçmişin aynasında kuruluyor. Geçmişten gelen birikimler, “duygusal sermayelerin” oluşumu, kapanmamış yaralar, “geçmişin intikamı” gibi olgular bu kutuplaşmayı besliyor.

Kutuplaşma çok boyutlu bir olgu olarak AK Partililer ve AK Parti karşıtları, dindarlar ve laikler arasında; sınıfsal olarak dengesiz gruplar arasında, etnik (özellikle Kürt meselesi) ve mezhepsel (Alevi-Sünni ayrımı) bağlamda da çıkıyor.

Ancak kutuplaşma sadece bu net kategoriler arasında gerçekleşmiyor; örneğin dindarlar da kendi içlerinde bölünmüş ve kutuplaşmış durumda...

“Kutuplaşmanın sebeplerinden biri de başkalarına karşı duyduğumuz güvensizliklerin tahrik edilmesidir”

%88

Nefret söylemi

“Bazı ülkelerde insanların kendilerinden olmayanlardan, yani ötekilerden, nefret ettiklerini söylemeleri yasak. Ben bu uygulamayı doğru buluyorum”

%66

Toplumdaki dezavantajlı kimlikleri ifade eden Kürtler ve Aleviler, Türkler ve Sünnilere kıyasla nefret söyleminin suç sayılması gerektiğine daha çok inanıyorlar.

Sert ve sessiz kutuplaşma

Kimikleşme ve dolayısıyla kutuplaşma karşılıklı işliyor. Hiçbir kimlik ve o kimliğin şikayetleri ya da talepleri tek başına kamusal alana yansımıyor.

Aynı kimliğe gönderme yapan insanlar çok farklı tutum ve tavır takınabiliyorlar.

Yelpazenin bir ucunda “sertler” var. Diğer uçta ise “sessizlik” ya da kimliğin “sessizleşmesi” var. Bu uçta katılımcılar “sorun çıkmaması için”, “komşusunun yüzüne bakmak zorunda olduğu için”, tartışmalara girmediklerini açıkladılar.

İnanmak

En temel kutuplaşmalardan biri devlet merkezli düşünen bir zihniyet ve toplumun farklı kesimlerinden gelen sesler arasında.

Farklı zamanlarda, ekonomik, sınıfsal, kültürel vb. talepler eşliğinde yükselen sesler karşısında, hangi siyasal parti ya da ideoloji tarafından temsil edilirse edilsin, devletçi bir zihniyetin savunmacı refleksleri harekete geçiyor.

Toplumsal talepler ve çeşitlilik karşısında devleti ve devletçi zihniyeti temsil eden ve saf bir “inanca” dönüşen kutbun dilinde neredeyse bütün toplumsal (hayat pahalılığı, kültürel haklar, çevre sorunu vb.) meseleler “vatan-ihanet” gibi bir ikileme sıkışıyor. Hemen hemen bütün meseleler dış politikadaki “onur, gurur” vb. duy-

gulara bağlanabiliyor. Bunun toplumun hafızasında yer alan aşığılanmalara ve bu aşığılanmaları tersyüz etme arzusuna dayandığı iddia edilebilir.

Bir bakıma “Kutsal Devlet”in gerekçeleri söz konusu olduğunda, başka argümanlar inancın duvarlarına çarpıp duyulabilir olmaktan çıkıyor. Kim tarafından temsil edilirse edilsin, devlete olan bu “inanç” sayesinde, örneğin, devlet (her zaman “baş düşman” kabul edilen) “teröristlerle” bile konuşsa, bu “normal” karşılanabiliyor.

Kimlikleşmenin en yoğun olduğu kesim de bu kodlardan besleniyor. Kimliğe mutlak bir “inanma” söz konusu ve bu rasyonel olmak zorunda değil çünkü arkasında bir “duygusal sermaye” mevcut.

“Kutsal davalar”

“Kutsal davalar insan hayatından daha kıymetlidir”

Yanlış

Başta devlet kanadında olmak üzere, siyaset, kimlikler, yeryüzünde yapılan (din dışı) faaliyetler de kutsallık içerebiliyor; insanlar siyasal bağlantılarına kutsallık atfedip inanabiliyor.

Dindar muhafazakârlar arasında bu önermeye katılanların oranı yüzde 56’ya çıkar-ken, daha seküler kesimlerde yüzde 24’e düşüyor.

Kimlikleşmeye dolayısıyla kutuplaşmaya direnmek

Siyasal ve ekonomik krizlerin huzur ortamını sarstığı, semboller savaşının yeniden ürettiği bir durumda, uzlaşma ve bir arada yaşamayı sağlamak kolay değil.

Ancak, kimliklerden karşı tarafa giden mesaj ve argümanlar, o karşı tarafı duyabiliyorsa, alternatif bir ilişki üremiş oluyor.

Birbirlerinden çok farklı katılımcılar (Müslüman dindar, Ermeni, Kürt, muhafazakâr iş adamı ya da işçi, vb.) daha çok özdeşleştikleri ya da sadece içinde bulundukları grupların sınırlarını aşma ve kendinden olmayanın yaşadıklarını anlama çabalarına dair çok önemli ipuçları (kimliği reddetme ya da “kapalı cemaatlerden çıkma”) verdiler:

“Bir bütünün parçası olduğumuzu düşünmek” ve “ötekilerin oluşumunda bizim, kendi oluşumumuzda da ötekilerin pay sahibi olduğunu düşünmek”; “toplumu bir bütün olarak kabul etmek yani diğer insanların da bu toplumun bir parçası olduğunu düşünerek onları da anlamaya çalışmak”...

VIII. Hafıza travmalarıyla dolu

Toplum unutkan değil, çok sayıda katılımcı çok olay hatırlıyor ve hatırlatıyor. Hatırlamıyor gibi görünenlerin de bilişsel ve duygusal sermayelerine işlemiş travmalar dolaşıyor.

Çanakkale’den Sarıkamış’a, Dersim’den 6-7 Eylül’e, özellikle 12 Eylül 1980 olmak üzere darbelere, idamlara, Diyarbakır cezaevinden 90’lardaki faili meçhul cinayetlere, Hrant Dink ve Tahir Elçi cinayetlerine, Maraş, Sivas Madımak katliamlarından Sur olaylarına, 2015 seçim bombalarına, yakın tarihten Gezi olaylarından “15 Temmuz” a uzanan bir travmalar repertuarı var.

Aynı zamanda kadın cinayetleri, çocuk tacizleri, okulda, askerlikte yaşananlar gibi birçok “travmatik” olay katılımcılar tarafından hatırlanıyor.

Geçmişten kalan ve travmatik etki yaratan, toplumun ruh sağlığında derin izler bırakan acıların, bilinç altında yerleşmiş öfke, hınç ve hüsrana duygularının bugünkü huzursuzluğun, anlaşılamamanın en önemli sebepleri arasında olduğu görülüyor.

Yüzleşme

“Geçmişte herkes acılar yaşadı bunları tekrar açmanın kimseye faydası yoktur”

Bu önermeye katılanlar Kürtler arasında yüzde 64’e düşüyor.

“Geçmişten kalan acılar bugünkü huzursuzluğumuzun en önemli sebebidir”

Kürtlerde bu oran yüzde 79’a çıkıyor.

Yüzleşmek geçmişle bugün arasında müzakere edilen bir mesele; bugün yaşayan insanlarla gerçekleştirebilecek bir empati girişimi. Yani aynı anda aynı toplumda yaşayan insanların birbirleriyle karşılaşmaları, birbirlerini duymalarıyla ve öğrenmeleriyle mümkün olabilir.

“Toplumsal huzur için okulda farklı grupların tarihlerinin öğretilmesi faydalı olur”

Travma konusunda iki seçenek var:

- Travmalı hafızayı iyileştirecek, adaleti tesis edecek adım: kibirli bir yok sayma değil, karşılıklı yüzleşmek, hep beraber yüzleşmek.
- Unutmak... Ama unutmak çok kolay değil; bunun anlamı sadece görünmez kılmak ve sorunlu yeni nesiller üretmek olabilir.

IX. Doğayla yüzleşmek

İklim ve çevre krizi önümüzdeki yıllarda canımızı yakacak somut bir tehlike değil; artık bizzat bu tehlikenin içindeyiz.

Katılımcılarımız büyük bir çoğunlukla “tehlikenin farkındalar”...

“Siyasi kavgaları bir kenara bırakıp, soluduğumuz hava, içtiğimiz su ortak meselemiz olmalıdır”

%91

Ancak kutuplaşmış bir atmosferde “solcuların” daha çok savunduğu çevreci bir tutum, tam da bu yüzden “sağcılar” tarafından kolay kolay, açık ve şeffaf bir şekilde savunulamıyor.

Doğa mı – kalkınma mı?

“Baraj veya yol yapmak için gerekiyorsa ormanların bir kısmı feda edilebilir”

%71 Yanlış

Ormanların feda edilmesine en çok gençler karşı çıkıyor.

Doğa ve insan toplumları arasında birbirlerini tamamlayan bir ilişki var. Bio-çeşitlilik ne kadar güçlüyse, o kadar sağlıklı bir doğa söz konusu ve doğanın kendini koruması ve insanın da örneğin “iyi beslenmesi” mümkün.

Bu çeşitlilik insanlar için de geçerli. İnsanlar arasındaki varolan ilişkiler ne kadar çeşitliyse, insanlığın kendini koruması ve bir arada yaşaması da o kadar mümkün.

Doğa ve iklim sorunu siyasi bir mesele... Bildiğimiz anlamda reel düzeyde, kutuplaşmanın tarafları olarak “siyasileştirilmezse”, en azından doğayı gerçekten ciddiye ve merkeze aldığımız zaman bir arada yaşamak da daha mümkün olacak.

X. Farklılıklarla birlikte eşit yaşamak

Görelî olarak eski kuşaklarda, sosyalizasyon ve eğitimin verdiği bir “öğrenme” süreci sonunda, bir arada yaşamayı “uyum” ya da “uymak zorunda olmak” olarak görenler var. Bu zihniyete göre, “farklı olan” dikkat çekiyor. Özellikle daha çok kamusal alanla içli dışlı olan, belli kalıplarda erkeklik ve vatandaşlık inşasına daha çok maruz kalmış olan “erkeklik ve “milliyetçilik” hali farklılığa daha çok tepki gösteriyor

Üst dil – gündelik hayat

En geleneksel cemaat yapılarından en ulusal-millî düzeye uzanan bir yelpazede ağırlık kazanmış diller “ortalama” bir dille konuşmaya zorluyor. Bu diller zaman içinde güç ilişkilerine göre değişiyor. Bu bazen çağdaş, seküler bazen dini ya da yerlici diller olabiliyor ve her halükârda totalleştirici bir etkiyle gündelik hayatın

çoğulluğunu baskı altına alabiliyor.

Başkasını anlamak – başkasıyla yaşamak

“Farklı gruplardan insanların neler hissettiklerini anlamaya çalışırım”

“Benden farklı olan, ötekilerden birisiyle iş ortaklığı yaparım”

“Sadece kendimize benzeyen insanlarla birlikte yaşamadığımızın farkına varmamız gerek”

Katılımcıların günlük hayat deneyimleri genellikle siyasi yaklaşımlarına göre daha olumlu. Tanışıklıklar ve günlük hayat önyargıları aşmakta önemli bir işlev görüyor.

Adalet ve tanınma talebi

“Toplumda huzur içinde bir arada yaşayabilmemiz için aşağıdaki hangi konularda adaletin sağlanması önemlidir?”

Gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi

Kadın erkek gibi cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi

Etnik eşitsizliğin giderilmesi

Mezhepsel gruplar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi

Genç, yaşlı gibi yaş ayrımının ortadan kalkması

“Yok” sayılmak, buna karşılık başka bir tasnife zorlanmak konusundaki tepkileri katılımcılar en yoğun duygularla anlatıyor. Aynı kelimelerle ve aynı içeriklerle olmasa da bütün katılımcılar “tanınmak” ve “oldukları gibi” kabul edilmek istiyorlar. Çok farklı köken, inanç ve siyasi yaklaşım sahibi katılımcıların neredeyse tamamı, yaşadıkları toplumda “güven” duymak, hakarete uğramadan, aşağılanmadan sevgi ve saygı görmek, adaletli bir toplumda yaşamak istiyorlar.

“Kimse kimseye uyum sağlamak zorunda değil herkes kendi çizgisinde yaşamalı”

Kürtlerde bu oran yüzde 61.

Devletin ya da tekleştirici üst dilin baskısı karşısında daha çok bunalan gruplar, ateistler, Aleviler, Kürtler ve özellikle Kürt kimliğini siyasi olarak daha güçlü yaşayan HDP’lilerde de “farklılık” ve “ayrı durmak” nispeten daha “normal” görülüyor.

Benzer dertlerin farklı kelimelerini yan yana getirmek

Çok farklı kimikleşme süreçleri yaşayan katılımcıların dile getirdiği dürüstlük, farklılıklara saygı, özgürlük, adalet, hukuk (haklar), eşitlik, iyilik gibi değerler ortak ve potansiyel bir umuda tekabül ediyor.

“Farklı kesimler birbirlerini tanıyıp anlamalı, ortak noktalarını bulmalı”

%92

Aleviler, ateistler arasında bu önermeye “kesinlikle doğru” diyenler diğerlerine kıyasla çok daha yüksek. Sünnilerin yüzde 22’si bu ifadeye kesinlikle doğru derken, Alevilerde bu oran yüzde 45. Türklere (yüzde 23) kıyasla Kürtler de daha yüksek oranda (yüzde 28) “kesin doğru” ifadesini kullanıyor.

Birçok katılımcının artık kalmadığını düşündüğü ortak değerler ve özellikle “tanınma” arzusu gündelik hayatta mevcut. Hâkim söylemlerin tersine farklılıklar arasında kesişim noktaları çok fazla var. Mühim olan, bu farklı dilleri dinlemek, anlamak ve mevcut olan potansiyeli kamuya taşıyabilmektir.

Başkasıyla karşılaşmak, başkasını savunmak ya da iyilik

Birbirlerinden bağımsız bireyler arasında da kuşatıcı diller vasıtasıyla dolaylı köprüler kuruluyor. Örneğin bir Sünni dindar ya da bir Alevi, AK Partili bir kadın ve Atatürkçü bir kadın, öteki olarak konumlandırılan kimliklerle ilgili benzer uzlaşmacı tavırlar sergiliyorlar.

Her ne kadar insanların “iyi ve güvenilir olduğunu düşünmeyenler” çok olsa da ortak dertlerde insanlar arasında bağlar kuruluyor.

“Türkiye’nin herhangi bir ilinde deprem gibi bir doğal afet yaşandığında, ülkenin her yerinden yardıma koşan çok sayıda insan olur”

%93

“Her şeye rağmen birlikte yaşamak için çaba sarf eden insanlar var”

%90

Bireylerin toplumsal değişim sağlayacak faaliyetlere, özellikle doğa ve hak temelli çalışmalara katılabilmesi aslında bir “ifade özgürlüğü” meselesi. İfade özgürlüğü için ise öncelikle güvenin tesis edilmesi gerekiyor.

AK Parti ya da MHP’ye yakın olmayanların hemen hepsinin ruh halinde “konuşma korkusu” mevcut. Bu korku bizzat tanıdıkları ya da bildikleri birçok insanın başına gelmiş soruşturma, gözaltı, işten atılma gibi tecrübelerden kaynaklanıyor. Bu tecrübeler insanların demokratik taleplerini dile getirme konusundaki cesaretlerini de kırıyor.

XI. Sonuç

Çeşitlilik ve kesişim olarak insan

Bir arada yaşamanın önündeki engellerin başında “üst dil” tarafından, doğal hayatın ve toplumsal hayatın ana fikri olan çeşitliliğin hiçbir zaman tam olarak kabul edilememesinin yarattığı sorunlar var.

Travmalar insanların duygusal sermayelerinde kolay kolay silinemeyecek izler bırakıyor ve bu nedenle başka travmalar yaşamış olan başka insanlarla irtibatlanmak zorlaşıyor. Dolayısıyla, travmaların birlikte konuşulması, başkalarının travmalarıyla karşılaşılması, insanlar arasındaki geçişkenlik için büyük bir potansiyel yaratıyor.

Kutuplaştırıcı siyasal atmosfere rağmen, farklı bireylerin ve toplumsal grupların düşünceleri ve çabaları bir arada yaşamanın hem elzem hem de mümkün olduğunu gösteriyor.

Bütün katılımcılar, farklı dışavurumlarla kendilerini ifade ediyorlar. Ama hiçbiri tek bir şey değil; sahip olduklarını düşündükleri etnik ya da dinsel kimlikler bile tek bir şey değildir. Her bir etnik ya da dinsel kimlik gibi kendileri de ayrıca bir “kesişim” halini yansıtıyor. İnsanlar melezdır ve iç içe geçişlerden oluşan varlıklardır. Varoluşuyla çoğul ve çeşitli olan insanın birden çok tarafa dokunması bir arada yaşama potansiyeline çok daha uygun bir hal gibi görünüyor.

Tecrübe ve pratiklerle bir arada yaşamak

“Bir arada yaşama” fikrini en çok içselleştirenlerin tecrübesinde başkalarıyla “karşılaşmak” var. Çünkü karşılaşmak başkalarının derdini tanımayı sağlıyor.

Kutuplaşma hem toplum içi dinamiklere hem de devlet politikalarına bağlı olarak gelişıyorsa, bir arada yaşamanın sağlanacağı yer ikiye ayrılmış yapıların bulunduğu yerlerdir.

Sınıf vasıtasıyla bireyler içine kapanan geleneksel kültürel kimliklerin üzerine çıkabiliyorlar. Bu yüzden, sınıf kimliği kutuplaşmayı aşmanın, bir arada yaşamanın en azından bir imkânını yaratıyor.

Karşılaşmanın en çok mümkün olduğu alanlardan bir başkası da cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet. Özellikle kadın ve genç “kategorileri” de toplumdaki çeşitliliği en çok hatırlatan gruplar.

Doğayı düşünmek, insanın bencilliğini, başkaları üzerine hegemonya ve güç kurma arzularını kırıp, insanı tevazuya çekmenin yollarını açıyor. Bu sayede toplumun ve doğanın bir parçası olarak, “bütünsellik” içinde düşünmenin yolları açılıyor.

Çözüm siyasi

“Bir arada yaşama” dilini görünmez kılan kutuplaşma dinamiklerini aşabilmek için öncelikle siyaseten konuşma imkânlarının serbestleşmesi gerekiyor. Buna dair

adımların devlet tarafından atılması ama aynı zamanda toplumsal aktörlerin ve sivil toplum örgütlerinin çaba göstermeleri gerekiyor.

“Nicelik” olarak “bir arada yaşama” kapasitesi

“Bir arada yaşama kapasitemiz nedir?” sorusuna nicelik olarak cevap vermek istersek, “Almanya’da Türk çocuklar için Türkçe anadil hakkı” ve “Türkiye’de Kürt çocuklar için Kürtçe anadil hakkı” üzerine yaptığımız değerlendirmeyi kullanabiliriz.

Her iki durumda anadilde eğitim hakkını savunanların toplamı yüzde 47.

Bu kesim, toplumun farklılıklarıyla birlikte, bir arada yaşama arzusunu ve kapasitesini taşıyor.

Almanya’da Türk çocuklarının anadil hakkını kabul edip, Türkiye’de Kürt çocuklarının anadilde eğitim hakkını reddeden kesim: yüzde 16.

Bu kesim, farklılıkların yarattığı tedirginlik ve kutuplaşmanın yarattığı sınırlar eşliğinde, kendilerinden başkalarıyla bir arada yaşamaya dair özel bir arzu taşıyor.

Bu gruplardan başka her iki ülkede de azınlıkta olan nüfus için “tutarlı” bir şekilde anadil eğitim hakkını reddedenler (yüzde 12); her iki önermenin de doğru olup olmadığına karar veremeyenler (yüzde 10) ve diğerleri (bir önermeyi “doğru”, diğer önermeyi “ne doğru ne yanlış” görenler) var.

Son söz

Bir arada yaşamanın anlamı insanların karmaşık birlikteliğinde yatıyor... Birbirlerinden farklı şeyler anlatsalar da ya da her zaman aynı şeyleri anlatmasalar da kendilerini eleştiren Kemalistler, ya da dindarlar, başkalarını anlayan Aleviler, Kürtler ya da Türkler, AK Partililer ya da MHP’liler... Her zaman aynı çözümü dile getirmeseler de en nihayetinde bir arada yaşamın farklı seslerini sergiliyorlar.

